

VA
Dnr 2006/122
Ård 2006.1480

Arkeologisk schaktningsövervakning

Frusna boplatzlämningar i Väppeby, Bålsta

Schaktning för VA-ledning

Väppeby 6:1
Kalmar socken
Håbo kommun
Uppland

Dan Fagerlund och Linda Qviström

UPPLANDSMUSEET

Arkeologisk schaktningsövervakning

Frusna boplatsslämningar i Väppeby, Bålsta

Schaktning för VA-ledning

Väppeby 6:1
Kalmar socken
Håbo kommun
Uppland

Dan Fagerlund och Linda Qviström

Omslagsbild: Linda Qviström dokumenterar stolphål i dystert februariväder. Foto Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Rapport 2006:19, arkeologiska avdelningen

© Upplandsmuseet, 2006

Planer: Linda Qviström, Dan Fagerlund

Bildbearbetning: Bengt Backlund, Upplandsmuseet

Allmänt kartmaterial: Copyright Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3212

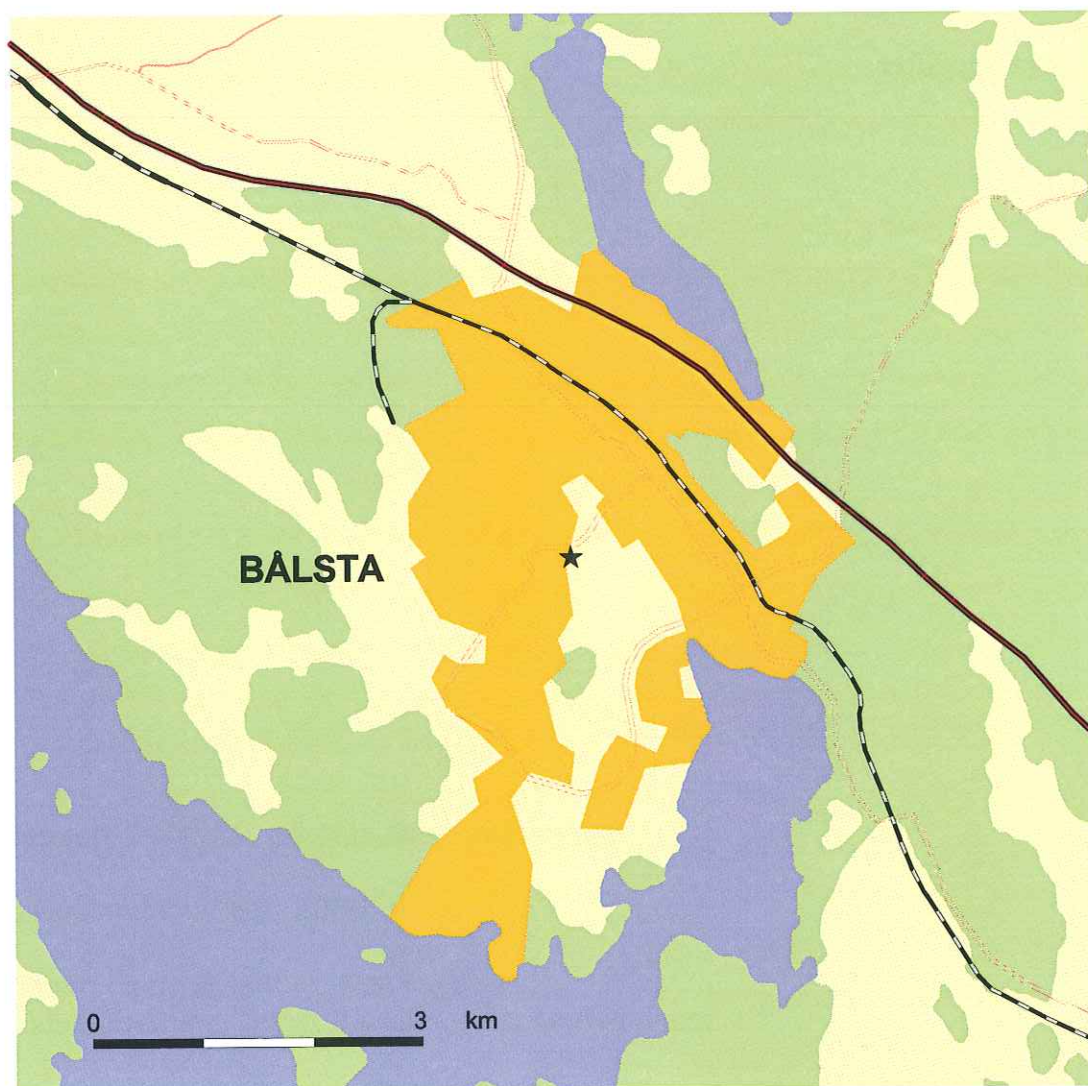
Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018-16 91 00. Telefax 018-69 25 09
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	6
Bakgrund	7
Genomförande	8
Resultat	9
Beskrivning	9
Analys	10
Tolkning	10
Referenser	12
Administrativa uppgifter	12
Bilaga 1	13

Inledning

Den 8 februari 2006 utförde Upplandsmuseets arkeologiska avdelning en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med schaktningar för en VA-ledning vid Väppeby, Bålsta (fig 1). Arbetet skedde efter beslut av Länsstyrelsen i Uppsala län (2006-02-08, dnr 431-1718-06) och på uppdrag av Håbo kommun.

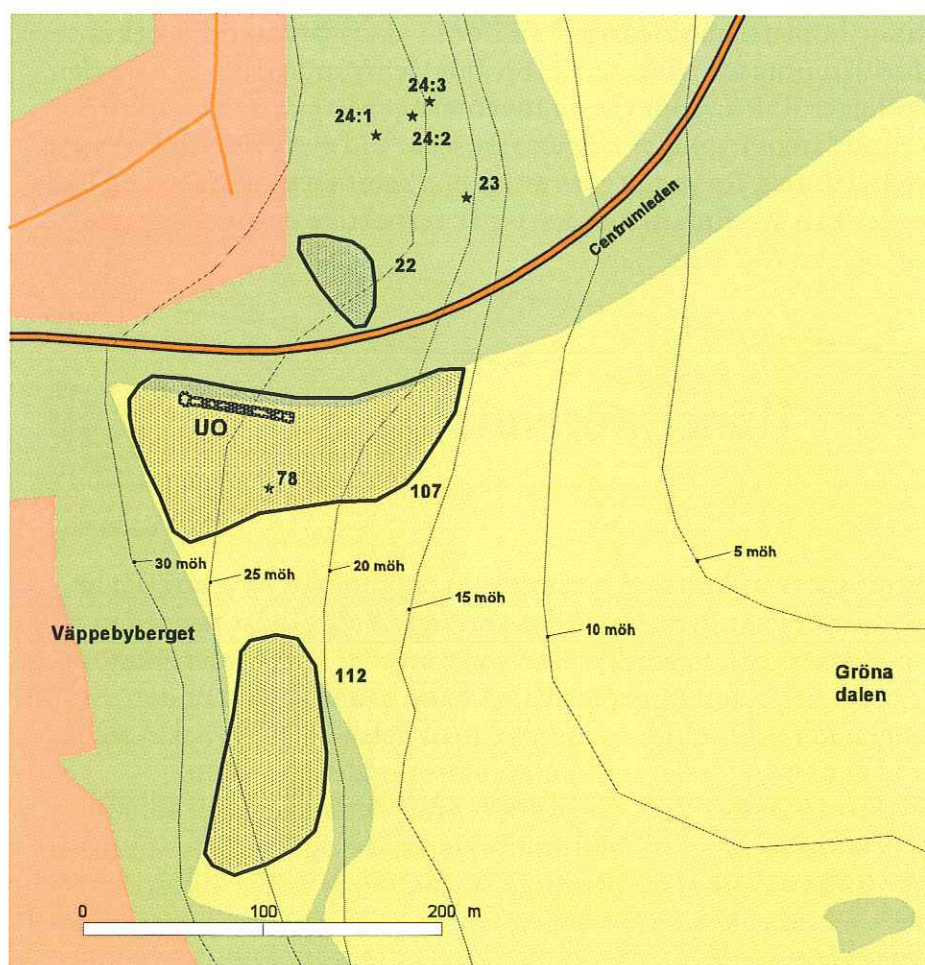

Figur 1. Översiktsplan över Bålsta med platsen för den arkeologiska schaktningsövervakningen i Väppeby utmärkt med stjärna.

Bakgrund

Anledningen till att schaktningen för VA-ledningen skulle övervakas av arkeologer var att ledningen inom ett område söder om den s.k. Centrumleden kom i beröring med fast fornlämning. Fornlämningen utgörs av en förhistorisk boplatz, nr 107 i fornminnesregistret för Kalmar socken. Schaktningen var dock redan påbörjad innan Upplandsmuseets arkeologer informerats om arbetsföretaget och projektet genomfördes med mycket kort varsel utan lämpliga förberedelser. Det innebar också att vissa delar av ytan schaktades bort innan någon eventuell fornlämning dokumenterades. Detta skedde i schaktets östra förlängning nedför en sluttning i boplatzområdets östligaste del och en större grop längst i väster där ledningar och rör leddes vidare under den intilliggande vägen (fig 3).

Boplatzen ligger mycket fint i ett östligt läge på en platå högt upp på en sluttning ner mot en bred och flack dalgång. Dalgången som sträcker sig in mot Bålsta samhälle är helt uppodlad bortsett från den bebyggelse som tillhör centralorten.

Figur 2. Karta med undersökningsområdet (UO) markerat. Bilden är kompletterad med höjdkurvor och fornlämningar i närområdet och med respektive fornlämningsnummer som omnämns i texten.

Det är en mycket stor nivåskillnad mellan dalgångens botten som ej överstiger nivån 5 m över havet och den undersökta boplatsplatån som ligger ca 20 – 30 m över havet (framgår delvis av bilden på rapportens framsida). Väster och norr om boplatsen vidtar ännu något högre skogbevuxen terräng (fig 2).

Boplatsen, samt ytterligare en yta med boplatsindikationer, Raä nr 112, uppmärksammades 1990 i samband med en utredning i området inför upprättandet av en detaljplan för kommande exploateringar (Göthberg 1990a). Boplatserna utmärktes genom förekomst av skärvig och skörbränd sten i matjorden och Raä 107 bedömdes också som mer mörkfärgad. Vid provstick med jordsond iakttogs spår av kulturlager på den senare. Samma år gjordes en arkeologisk schaktningsövervakning inom nr 107 i samband med nedläggning av optokabel. Då bekräftades förekomst av kulturlager på ytan och flera nedgrävningar på lokalens västra del lokaliserades (Göthberg 1990b). I december år 2002 gjordes åter schaktningar över boplatsslokalen Raä 107, samt intill och förbi den mer söderut belägna boplatsslokalen nr 112. Det var återigen över den västra delen av lokal 107 som ingreppet gjordes. Då konstaterades förekomsten av ett kulturlager över ytan som var ca 0,05 till 0,1 m tjockt. Under lagret påträffades några mindre och en större nedgrävning och en hård. Längre söderut på sluttningen, nordost och sydost om Raä 112, iakttogs diffusa kulturlager under matjorden (Fagerlund 2003). Den markering för fornminne, Raä 78, som finns inom gränsen för boplatssområdet, Raä 107, avser att visa att platsen har ett namn med tradition, "Rackarbergen".

Utöver de omnämnda boplatsslämningarna som finns i åkermarken finns också några ytterligare fasta fornlämningar i närheten. Norr om Centrumleden och nära den större boplatsslämningen ligger Raä 22 som vid en inventering på 1950-talet beskrevs som ett gravfält med 9 runda stensättningar och en rest sten. Vid en revidering på 1970-talet kunde gravfältet ej återfinnas. Raä 23 utgörs av en hög samt en uppgift om en källa som dock numer inte heller kan återfinnas. Raä 24:1-3 är respektive en röseliknande lämning, en stensättning och en rest sten.

Genomförande

Den arkeologiska schaktningsövervakningen berörde en knappt 60 m lång sträcka av VA-ledningsschaktet på sluttningens övre platåliknande del. Övriga delar var redan färdigschaktade då ärendet kom till Upplandsmuseets kännedom. Den undersökta sträckan var fyra meter bred. Ett 0,4 m tjockt jordlager hade banats av innan den arkeologiska övervakningen kom till stånd. I samband med detta borttogs också stora delar av det kulturlager som annars förekom inom boplatssområdet på platån.

Det arkeologiska arbetet inleddes med att resterna efter det kulturlager som funnits på platsen banades bort. De anläggningar som framträdde under lagret mättes in med måttband och ritades på ritfilm i skala 1:50. Samtliga anläggningar undersöktes och beskrevs, flertalet ritades i sektion i skala 1:20. Påträffade fynd (bränd lera) noterades men tillvaratogs inte. Två kolprover samlades in. Avsikten med detta var att genom en ¹⁴C-analys kunna få en generell uppfattning om när åtminstone delar av boplatsen var i bruk och hur den kunde förhålla sig till den omgivande fornlämningsmiljön. En schaktplan i skala 1:200 upprättades och två av schaktets hörn mättes in med

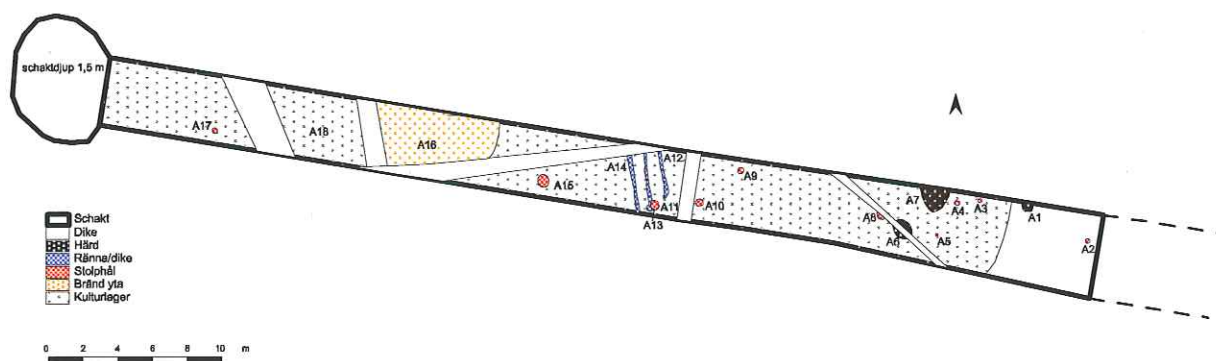
totalstation av Håbo kommuns mättekniker. Därmed kunde dokumentationen anpassas till det lokala koordinatsystemet. Fotodokumentationen gjordes med digitalkamera.

Resultat

Beskrivning

Undersökningsresultatet har påverkats av omständigheterna kring undersökningen. Större delen av det kulturlager som kunde skönjas i schaktet var redan borttaget då det arkeologiska arbetet inleddes. Arbetet försvårades vidare av att marken delvis var frusen och av ett lätt snöfall som bidrog till att lämningarna var svåra att se. Det som dokumenterats ger med andra ord inte en fullständig bild av vad som faktiskt funnits på platsen.

Sammanlagt mättes 18 arkeologiska objekt in (fig 3). Av dessa tolkades merparten, tio st, som stolphål. I övrigt fanns tre härdar, tre rännor eller diken, ett kulturlager som täckte större delen av schaktet samt en bränd yta.

Figur 3. Planritning över schaktet och de inmätta objekten. Inom de djupare schaktade ytorna, i en arbetsgröp längst i väster och nedför sluttningen österut, fanns inga lämningar bevarade vid undersökningstillfället. Det igenfyllda schaktets fortsatta riktning österut har markerats med streckad linje.

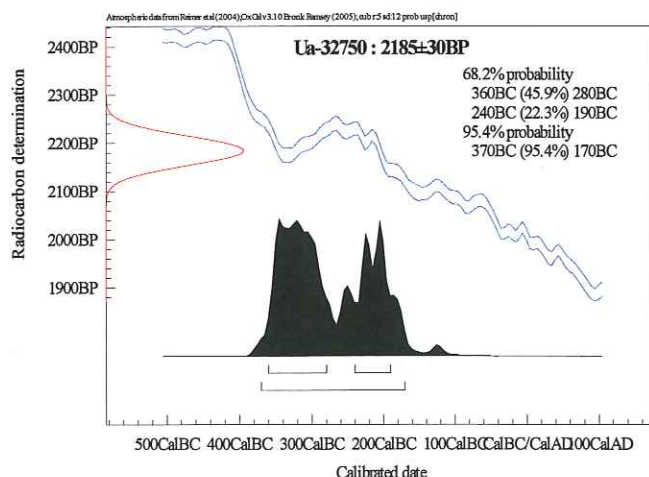
Alla anläggningar och lager beskrivs närmare i bilaga 1. Översiktligt kan noteras att stolphål förekom i hela schaktet men framförallt i den centrala och östra delen. Storleken i plan varierade mellan 0,18 och 0,6 m och djupet mellan 0,08 och 0,28 m. De kraftigaste stolphålen fanns i en koncentration i schaktets centrala del och i ett fall längst i väster. Tre härdar framkom i schaktets östligaste del. Alla tre var dåligt bevarade, t ex var A6 genomgrävd av ett dike, och två av härdarna doldes delvis under schaktkanten. Hela ytan, utom ett parti längst i öster, doldes av ett sandigt kulturlager, A18. Lagrets tjocklek varierade mellan 0,05 och 0,15 m och den tjockaste delen fanns i schaktets centrala del.

Centralt i schaktet fanns också flera rännliknande anläggningar, A12-14, samt en yta med ett bränt ytskikt A16.

Samtliga anläggningar låg på ett underlag som kan beskrivas som en sandig silt. Västerut förekom dock ett visst inslag av lera. Fyllningen i de anläggningar som påträffades bestod genomgående av det material som fanns intill, blandad med inslag av sot, kol och skärvig sten i förekommande fall (bilaga 1). Kulturlagret som i princip täckte hela ytan bestod även det av en sandig/siltig fyllning med inslag av sot, kol, skärvig sten och enstaka förekomster av bränd lera (bilaga 1).

Analys

En analys av ett kolprov gjordes först på kol ur härden A1, efter att kolet genomgått en vedartsanalys. Vedartsanalysen som gjordes av Thomas Bartholin visade att man eldat med björk i härden. Dessvärre misslyckades prepareringen av kolet inför ^{14}C -analysen och kolet kunde ej dateras på grund av för liten provmängd. Ett kolprov ur härden A7 analyserades istället men av tidsskäl gjordes ingen vedartsanalys i det fallet. Resultatet av den andra ^{14}C -analysen visade att härden brukats under den äldre delen av förromersk järnålder (fig 5).

Figur 5. Utfall av ^{14}C -analys av kol från härden A7.

Tolkning

Anläggningarnas spridning på ytan tyder på den utnyttjats för lite olika ändamål. Längst i öster ligger alla härdar och några stolphål vilket bör vara resultatet av någon form av eldfångd aktivitet just där. Möjligen är stolphålen spår av vindskydd eller någon lättare byggnad. Centralt i schaktet låg flera kraftiga stolphål (fig 4) som bör härröra från en kraftigare byggnad med takbärande stolpar. Med de få stolphålen som utgångspunkt går det dock inte av se vilken storlek eller utformning byggnaden kan ha haft. Närvaron av bränd lera i den här delen av schaktet, bl.a. flera kraftiga bitar, tyder dock på att det rört sig om ett hus med klinade isolerade väggar, kanske ett bostadshus.

Något väster om ytan med stolphål fanns ett område där den naturliga silten var rödbränd (A16). Möjligen rör det sig om spår av en brunnen byggnad eller en yta under en bortodlad härd.

Figur 4. A11 var ett av de kraftiga stolphål som framkom centralt på ytan. I fyllningen fanns kol och bränd lera och den U-formiga profilen var distinkt och tydlig trots att anläggningen var nedgrävd i sand/silt. Foto Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Väster om det undersökta schaktet lokaliserades vid 2002 års schaktning för telekabel flera nedgrävningar varav en var närmare 3,5 m bred och 0,25-0,3 m djup med en flat botten och relativt branta kanter (Fagerlund 2003). Detta står i kontrast till områdena med stolphål och härdar och tyder på ytterligare verksamhet inom området, troligen någon form av förvaring med tanke på bl.a. den större nedgrävningens utseende.

Det går inte att avgöra om den naturvetenskapliga datering som gjordes till äldre förromersk järnålder är representativ för hela boplatssytan, men otvivelaktigt har viss verksamhet pågått på platsen under den tiden. Inte i något fall har någon fysisk överlagring kunnat konstateras bortsett från det kulturlager som verkar överlagra hela området. Detta kan indikera att boplatssytan varit i bruk endast under en förhållandevis kort tid under förromersk järnålder. Dateringen korrelerar väl med flera av de fornlämningar som finns i områdets närhet och med boplatssytans allmänna karaktär. Troligen har här under förromersk järnålder funnits en mindre bosättning omgiven av bl.a. några gravar på moränmarken runt omkring. Förutom att ytan tycks ha disponerats på lite olika sätt går det inte närmare att avgöra hur någon del av en eventuell bebyggelse kan ha sett ut och hur eventuella konstruktioner kan ha sett ut.

Referenser

Fagerlund, D. 2003. Arkeologisk schaktningsövervakning. Väppeby äng. Schaktning för telekabel. Väppeby äng, Kalmars socken, Håbo kommun, Uppland. Upplandsmuseet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, rapport 2003:02.

Göthberg, H. 1990a. Uppland, Kalmar socken, Väppeby 7:62 m fl. Arkeologisk utredning 1990. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar.

Göthberg, H. 1990b. Schaktövervakning. Uppland, Kalmar socken, Eneby 1:29, Väppeby 7:62. Fornlämning nr 76, 107. 1990. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar.

Administrativa uppgifter

Plats: Väppeby 6:1

Undersökningstyp: Arkeologisk schaktningsövervakning

Orsak till undersökningen: ledningsdragningar, VA-ledning

Undersökningsperiod: 2006-02-08

Arkeologisk personal, Upplandsmuseet: Dan Fagerlund och Linda Qviström

Upplandsmuseets dnr: 203/06

Upplandsmuseets projektnummer: 8191

Handläggare på länsstyrelsen i Uppsala län: Ann Segerberg

Länsstyrelsens dnr: 431-1718-06

Beslutsdatum, länsstyrelsen: 2006-02-08

Beställare: Håbo kommun, Miljö & teknikförvaltningen

Koordinatsystem: SR 63

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Fynd: Inget fynd tillvaratogs.

Bilaga 1

Anläggningslista

Anl nr	Typ	Form i plan	Storlek i plan (m)	Form i sektion	Djup (m)	Fyllning	Beskrivning/ anmärkning
1	Härd	Rundad	ca 0,7	Flack	ca 0,05	Mörkt grå, mycket sotig silt.	Botten av härd, fortsätter utanför schaktet.
2	Stolphål	Runt	0,25	Branta kanter, svagt skålad botten	0,08	Brun, kulturpåverkad silt.	
3	Stolphål	Runt	0,25	U-form	0,16	Mörkt brungrå, kulturpåverkad silt.	
4	Stolphål	Rundad	ca 0,3	Branta kanter, svagt skålad botten	0,18	Mörkt brungrå, kulturpåverkad silt. Något flammig.	
5	Stolphål	Runt	0,18	Flack U-form	0,08	Brungrå, kulturpåverkad silt.	
6	Härd	Oval	ca 1,4x1,1	Flack	0,12	Gråsvart, sotig silt med fnyk av bränd lera samt grus av skörbrända stenar.	Genomgrävd av dike
7	Härd?	Rundad	ca 1,5	Flack	0,1	Brungrå, något sotig silt med något kolfnyk.	Fortsätter utanför schaktkanten. Härd eller nedgrävning?
8	Stolphål	Rundad	0,3	Relativt brant kant, skålad botten	0,2	Brun, kulturpåverkad silt med någon liten skärvig sten.	Skärs av dike
9	Stolphål	Rundad	0,3	Flack u-form	0,11	Brun, kulturpåverkad silt.	
10	Stolphål	Runt	0,40	Branta kanter, svagt skålad botten	0,22	Brun, kulturpåverkad silt med stänk av skörbränd sten och bränd lera.	
11	Stolphål	Runt	0,45	Branta kanter, sluttande botten	0,28	Brun, kulturpåverkad silt med litet inslag av bränd lera och kol. Askfärgad.	
12	Ränna/dike	Oregelbunden	Bredd runt 0,3	Flack, oregelbunden, djupare i S	0,08	Brun, något myllig/kulturpåverkad silt med inslag av små skärviga stenar.	
13	Ränna/dike	Oregelbunden	Bredd ca 0,2-0,3	Branta kanter, rel. plan botten	0,18	Brun, något kulturpåverkad silt.	Såg ut som ett stolphål i sektion
14	Ränna/dike	Oregelbunden	Bredd ca 0,2-0,3	Oregelbunden, djupare i S	0,15	Brun, något kulturpåverkad silt.	Otydligare i sektion än A12 och 13. Möjligen störhål i S delen.
15	Stolphål?	Rundad	0,6	Oregelbunden	0,14	Ljusbrun, melerad silt med inslag av sten och något kolfnyk.	
16	Bränd yta					Rödbränd silt.	Bränd yta, fynd av flera bitar br lera, (ej, tillvaratagna)
17	Stolphål	Runt	0,4	Rundad	0,13	Mörkt askgrå silt, stenar i ytan.	
18	Kulturlager				0,15	Gråbrun, kulturpåverkad silt med inslag av sot, samt något litet kolfnyk.	Tjocklek upp till 0,15 m. Tjockast i schaktets mitt.